

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΘΑΔΙΚΩΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΩΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΩΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Γ'.

Ὅν ἐστὶ περὶ τοῦ ἄν. θεοῦρου κ-θρησκείας
βουλεύσαστο ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οἰκείων. (Πλάτ. Θεάγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1881

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ Γ'.

ΜΑΡΤΙΟΣ ΚΑΙ ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1881

ΤΕΥΧ. Ε' ΚΑΙ Σ'.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΩΝ ΟΔΗΓΙΩΝ

ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΜΑΘΗΜΑΤΩΝ

ΕΝ ΤΩ ΔΗΜΟΤΙΚΩ ΣΧΟΛΕΙΩ

ΥΠΟ Δ. Γ. ΠΕΤΡΙΑΟΥ

Γενικαὶ ἀρχαί.

ΚΕΦ. Α'.

Σκοπὸς τοῦ δημοτικοῦ σχολείου εἶνε οὐχὶ ἡ μετάδοσις τῶν μηχανικῶν ἐμπειριῶν τῆς ἀσυνειδήτου ἀναγνώσεως, τῆς γραφῆς καὶ τῆς ἐξέως τοῦ ἐκτελεῖν ἀλανθάστως, ἀλλ' ἄνευ λόγου. τὰς τέσσαρας τῆς ἀριθμητικῆς πράξεις, οὐδ' ἡ ἐκστήθισις τῆς ἱερᾶς ἱστορίας καὶ κατηχήσεως, τῆς Γεωγραφίας κτλ., ἀλλ' ἡ ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ τοῦ παιδὸς μόρφωσις, δι' εὐμεθόδου διδασκαλίας τῶν κεκανονισμένων μαθημάτων, καθ' ἣν ἀναπτύσσονται μὲν καὶ κρατύνονται αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις, ἐνισχύεται δὲ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦ παιδὸς ἀγάπη, καὶ μεταδίδονται αἱ ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖαι στοιχειώδεις γνώσεις μετὰ κέντρου ἐπὶ τῆς βουλήσεως. Ἦτοι σκοπὸν τοῦ σχολείου τίθεμεν τὴν ἐξέγερσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ τὴν πρὸς αὐτενέργειαν, ἀσκησιν καὶ καθοδήγησιν αὐτῶν, ὥστε ὁ νέος ἄνθρωπος δι' αὐτῶν νὰ ἐπιζητῇ ἐφεξῆς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ἀπλανῶς καὶ μετὰ πόθου τὴν γνῶσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τὴν πράξιν τοῦ ἀγαθοῦ.

Πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ διὰ τοῦ σχολείου ἐπιδιωκομένου ὑψηλοῦ τούτου σκοποῦ δεόν ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων νὰ ἐνεργῆται ὑπὸ τοῦ κεκτημένου τὰς διδακτέας γνώσεις διδασκάλου κατὰ κανόνες καὶ τρόπους, οὓς διδάσκουσιν ἡ παιδαγωγικὴ καὶ διδακτικὴ καὶ ὧν ἡ εὐστοχος ἐφαρμογὴ προϋποτίθησιν ἱκανὴν ἀσκησιν ἐν προτύπῳ σχολείῳ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν καὶ ἐπίβλεψιν ἐμπείρου παιδαγωγοῦ. Ἄλλ' οἱ πλείους τῶν ἤδη ἐν ἐνεργείᾳ δημοδιδασκάλων ἀναγνωρισθέντες ἄνευ θεωρητικῆς διδασκαλίας καὶ πρακτικῆς τινος ἀσκήσεως ὑπὸ ἐπιτροπῶν ἀδύνατον νὰ λυθῶσι πως τῶν δεσμῶν τῆς μηχανικῆς διδασκαλίας ἄνευ ὁδηγιῶν τινῶν στοιχειωδῶν, καθ' ἃς θὰ διδάσκωνται τὰ μαθήματα καὶ ἄνευ ἀσκήσεώς τινος δι' ὑποδειγματικῆς διδασκαλίας. Ταύτας συνοψίζοντες ἐν ταῖς ἐφεξῆς ἀρθροῖς, οὐχὶ ἀδύνατα παρ' αὐτῶν ἀξιούμεν, ἀλλὰ προθυμίαν καὶ εἰλικρίνειαν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τι καὶ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸ ἱερὸν ἔργον, ὅστις, ὡς ἐν παντί, καὶ ἐν τῷ τοῦ διδασκάλου ἔργῳ δύναται νὰ διανοίξῃ ὁδοὺς καὶ νὰ ἀνακαλύψῃ τρόπους πρὸς καρποφόρον διδασκαλίαν.

Ἐπὶ τῆς διδασκαλικῆς ἑδρας ὁ διδάσκαλος εἶνε κοινὸς πνευματικὸς πατήρ τῶν ἀπαλῶν παιδῶν, ἐν χαρᾷ καὶ ἐμπιστοσύνῃ ἀπεκδεχομένων παρ' αὐτοῦ τὴν πνευματικὴν τροφήν, ἐπιτελῶν ὑψηλὴν ὄντως κοινωνικὴν καὶ πολιτειακὴν λειτουργίαν· διότι ἐξ αὐτῆς κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποφασίζεται τὸ μέλλον τῶν νεηλύδων τούτων λογικῶν πλασμάτων, ἅπερ ἐνεπιστεύθη αὐτῷ ἡ οἰκογένεια, ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ Πολιτεία μετὰ τῆς ἐντολῆς νὰ διανοίξῃ τοὺς πνευματικοὺς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς πρὸς τὴν φύσιν, τὴν φέρουσαν τὴν σφραγίδά τοῦ κάλλους καὶ τῆς ἀγαθοποιίας τοῦ Οὐρανοῦ Πατρὸς καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν δοτῆρα παντὸς ἀγαθοῦ, καὶ νὰ σπείρῃ καὶ φυτοκομήσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τὰς ἀρετὰς, δι' ὧν θέλουσι κατασταθῆ χρηστοὶ πολῖται καὶ ἀγαθοὶ χριστιανοὶ καὶ διδάξῃ αὐτοὺς τὰς στοιχειώδεις γνώσεις τὰς ἀπαραιτήτως ἀναγκαίας ἐν τῇ ἀσκήσει παντὸς βιωτικοῦ ἐπιτηδεύματος.

Ἐκ τῆς συναισθήσεως τῆς ἐπαγγελίας ταύτης, ὡς ὑπὸ κέντρου κινούμενοι δεόν νὰ παρασκευάζωνται ἀδιαλείπτως τὸ μὲν διὰ μελέτης τῶν καταλλήλων βιβλίων ποριζόμενοι τὰς διδακτέας γνώσεις, τὸ δὲ βελτιοῦντες τὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας ἐκάστου μαθήματος.

Τὸ σχολεῖον κατὰ ταῦτα εἶνε κοινὸν τῶν παιδῶν τῆς κοινότητος ἐντευκτῆριον, ἐν ᾧ συνεχιζομένη συμπληροῦται ἡ κατ' οἶκον ἀνατροφή αὐτῶν. Ἄντι τῶν περὶ τὰ βιωτικὰ ἔργα ἀσχολουμένων καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀνεπιτηδείων πρὸς παραιτέρω διαπαιδαγώγησιν τῶν τέκνων γονέων εἶνε τεταγμένος ὑπὸ τῆς πολιτείας ὡς κοινὸς πάντων πνευματικὸς πατήρ ὁ διδάσκαλος, ἵνα διὰ τῆς διδασκαλίας τῶν κεκανονισμένων μαθημάτων συμπληρώσῃ ἢ διορθώσῃ τὴν ἐν τῷ οἴκῳ ἀνατροφήν καὶ κατὰ τὰ ῥηθέντα

μορφώση τοὺς παῖδας. Ἀλλὰ περὶ τί στρέφεται ἡ μόρφωσις αὕτη; Ὁ πνευματικὸς οὕτως εἰπεῖν κόσμος τοῦ ἀνθρώπου συνίσταται ἐκ παραστάσεων ἢ ἐννοιῶν, ἐκ συναισθημάτων εὐαρέστων ἢ δυσαρέστων καὶ ἐκ θελήσεων νὰ πράττῃ ἢ νὰ μὴ πράττῃ τι· διότι πάντα ὡς γνωστὸν τὰ ἀπειροπληθῆ φαινόμενα τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ζωῆς ἀνάγονται εἰς παραστάσεις καὶ ἐννοίας, ἥτοι γνώσεις, ἐξ ὧν πηγάζουσιν αἱ ὀρέξεις καὶ βουλήσεις, καὶ εὐάρεστοι ἢ δυσάρεστοι συναισθήσεις. Εἰκότως ἄρα ἡ διὰ τοῦ σχολείου ἐπιζητούμενη μόρφωσις τοῦ παιδὸς δεόν νὰ στρέφηται περὶ τὰ δύο ταῦτα. Ἐπιμελητέον ὁπλοῦς δὴ, ὅπως πλουτισθῆ καὶ φωτισθῆ κατὰ μικρὸν καὶ κατὰ μέτρον τῆς παιδικῆς ἀντιλήψεως, ἥτοι ὅπως μορφωθῆ ἢ συνειδησις τοῦ παιδὸς, ὥστε αἱ γνώσεις νὰ καταντήσωσιν ἐλατήρια τῆς βουλήσεως καὶ, θυθμιζομένου τοῦ συναισθητικοῦ, ἐνισχυθῶσιν αἱ ὀρέξεις καὶ καταστασθῶσι μόνιμοι πρὸς τὸ ἀγαθὸν βουλήσεις. Αἱ ψυχικαὶ αὗται ἐνεργεῖαι εἰσὶν ἀλληλένδετοι, οὐδὲ εἶνε δυνατὸν νὰ κινήθῃ πῶς τὸ βουλευτικόν, ἥτοι νὰ γεννηθῆ ὀρεξίς τις συνδεδεμένη μετὰ τινος εὐαρέστου ἢ δυσαρέστου ψυχικῆς διαθέσεως ἄνευ ὠρισμένων παραστάσεων. Μεγίστην δ' ὁμολογεῖται ἀσκῶν τὸ συναισθητικὸν ροπὴν ἐπὶ τοῦ βουλευτικοῦ καὶ μάλιστα κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν, ὅτε τὸ φῶς τῆς συνειδήσεως εἶνε εἰσέτι ἀμυδρόν. Διὸ καὶ μεγίστη ἡ ἐκ τῆς ρυθμίσεως τοῦ συναισθητικοῦ παιδαγωγικὴ δύναμις. Αἱ καθολικαὶ αὗται κινήσεις εἶνε τρόποι καὶ ἐκδηλώσεις τῆς ἐνιαίας ψυχικῆς ἡμῶν ζωῆς, ἀχώριστοι ἀπ' ἀλλήλων καὶ διακρινόμεναι μόνον πρὸς εὐχερεστέραν αὐτῶν μελέτην. Ἐκ τούτου δῆλον, ὅτι ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ γνωστικοῦ, ἥτοι ἐκ τῶν παραστάσεων καὶ ἐννοιῶν ἢ τῶν συνθετωτέρων ἐννοημάτων πηγάζουσιν αἱ θελήσεις ἐνισχυόμεναι ὑπὸ τοῦ συναισθήματος τῆς εὐαρεστέσεως ἢ δυσκρεστέσεως· καὶ ἡ μὲν εὐαρέστησις χρησιμεύει ὡς θετικὸν στήριγμα τῆς βουλήσεως ἵνα πράξωμέν τι· ἡ δὲ δυσαρέστησις ὡς ἀρνητικόν, ἵνα ἀποφύγωμέν τι. Συναφὴς ἄρα καὶ ἀχώριστος εἶνε ἡ τοῦ γνωστικοῦ ἀνάπτυξις, συντελοῦσα εἰς ὀρθὴν τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς ἡμᾶς γνῶσιν καὶ ἐκτίμησιν, καὶ ἡ τοῦ βουλευτικοῦ ρύθμισις, ἥτοι ἡ ἠθικὴ μόρφωσις διὰ τοῦ συναισθήματος. Ἀνάπτυξις ἄρα τοῦ γνωστικοῦ πρὸς ὀρθὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου γνῶσιν καὶ ἄσκησις τοῦ βουλευτικοῦ πρὸς τὸ ἀγαθόν, ἰδοὺ ἐν δυσὶ λέξεσι περὶ τί στρέφεται ἡ μόρφωσις. Καὶ ὁ λαὸς δὲ σοφώτατα εἰς τοῦτο ἀνάγει τὴν ἀνατροφὴν, δηλαδή, εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ τις τὸν κόσμον καὶ εἰς τὸ νὰ διακρίνῃ καὶ ἀγαπᾷ τὸ καλόν. Ἡ καθολικωτάτη αὕτη τῆς ὀρθῆς διδασκαλίας ἀρχὴ δύναται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ νὰ ἀναλυθῆ εἰς τοὺς ἐξῆς μερικωτέρους κανόνας.

α') Ὁ διδάσκαλος δέον διὰ τῶν μαθημάτων νὰ ἀσκῇ τὸ παρατηρητικὸν καὶ τὸ κριτικὸν μετὰ τῶν λοιπῶν τοῦ γνωστικοῦ δυνάμεων, προκαλῶν ταύτας εἰς αὐτενέργειαν καὶ ὑποθάλπων τὴν πρὸς αὐτενέργειαν φυσικὴν κλίσιν καὶ διὰ τῆς ἐπεξεργασίας τῶν γνώσεων ἐνεργαζόμενος τὴν εὐκίνησιαν τοῦ πνεύματος. Πρὸς τοῦτο ἄμεινον καὶ δραστικώτατον ὄργανον ἔχει τὴν γλῶσσαν, ἣν δέον νὰ ρυθμίζῃ πρὸς τὴν παιδικὴν ἀντίληψιν, προσπαθῶν νὰ μορφώσῃ καὶ πλουτίσῃ κατὰ μικρὸν καὶ τὴν τοῦ μαθητοῦ γλῶσσαν.

β') Ὡσαύτως ὁ διδάσκαλος δέον νὰ προσπαθῇ νὰ καταστήσῃ τὸν παιδα ἄνθρωπον πρακτικόν, δηλαδὴ ἱκανὸν νὰ ἐκτιμᾷ προσηκόντως τὴν πρὸς ἑαυτὸν, ἥτοι πρὸς τὰς ὕλικὰς ἢ ἠθικὰς αὐτοῦ χρείας, σχετικὴν ἀξίαν τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ἐννοῇ νὰ μεταχειρίζεται ταῦτα ἐκλέγων τὰ προσφορώτερα πρὸς τὸν ἐκάστοτε σκοπὸν μέσα.

γ') Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει διὰ τῆς διδασκαλίας νὰ κανονίσῃ καὶ τὸ συναισθητικὸν οὕτως, ὥστε ὁ παῖς νὰ χαίρῃ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς καὶ νὰ λυπῆται ἐπὶ τοῖς κακοῖς. Ἡ χαρὰ, ἡ λύπη, ἡ ἐλπίς, ὁ φόβος, ἡ ἀγανάκτησις, ἡ εὐφροσύνη, ἡ συμπάθεια, ἡ ἀποστροφή καὶ αἱ ἀπειροπληθεῖς τούτων συγκράσεις καὶ λεπτεπίλεπτοι τοῦ συναισθητικοῦ καταστάσεις νὰ συντελῶσιν εἰς καθοδήγησιν καὶ ἐνίσχυσιν τῶν ἀντιστοίχων βουλήσεων.

δ') Ὡσαύτως δέον νὰ ἐπιμεληθῇ, ὥστε νὰ ἐπεκταθῇ τὸ αἶσθημα τῆς οἰκειότητος τοῦ παιδὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ οἴκου, εἰς τὴν πόλιν, τὸ ἔθνος, τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ νὰ κινηθῇ ἡ ζωνρὰ ἀγάπη καὶ ἡ συμπάθεια αὐτοῦ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, πρὸς τὴν κοινωνίαν, τὸ ἔθνος, τὴν ἀνθρωπότητα· ἡ χαρὰ ἐπὶ τῇ πράξει τοῦ ἀγαθοῦ, δι' ἧς πείθεται νὰ ὑποβάλλῃ προθύμως ἑαυτὸν εἰς θυσίας ὑπὲρ τῶν ἄλλων, εἶνε τὸ μόνον φάρμακον, δι' οὗ ναρκοῦται ὁ ἐγωϊσμός, ἡ λανθάνουσα αὕτη ρίζα πάσης κακίας.

ε') Δέον νὰ ἐπιμεληθῇ, ὅπως διεγερθῇ ἡ εὐσέβεια πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἐκκαυθῇ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη τοῦ παιδὸς καὶ ἡ εἰς τὰς ἐντολάς του ἀφοσίωσις.

ς') Ὡσαύτως ἐπιμελητέον, ὅπως διεγερθῇ ἡ ἀγάπη τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ἀληθές, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἀγαθόν καὶ τὰ δι' ὧν ἐκδηλοῦνται καὶ παρίστανται αἱ τρεῖς αὗται ὑψισταὶ ἰδέαι ἐν τῇ φύσει, ἐν τῇ οἰκογενείᾳ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ, ὡς καὶ πρὸς τὰς μερικωτέρας τούτων ἐκδηλώσεις, ἥτοι δέον νὰ διεγερθῇ κατὰ μικρὸν ἡ ἀγάπη τοῦ παιδὸς πρὸς τὸ ἐν παντὶ ἀκριβές καὶ σκόπιμον, πρὸς τὸ σύμμετρον, τὸ κομψόν καὶ τὸ χάριεν καὶ ἡ ἀποστροφή του πρὸς τὰ ἐναντία τούτων.

ζ') Νὰ ἐνισχυθῇ ἡ βούλησις τοῦ παιδὸς, ὥστε αἱ ταλαντευόμεναι κλί-

σεις αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀγαθὸν νὰ κατὰσταθῶσιν ὠρισμέναι θελήσεις.

η') Νὰ ἀσκηθῇ ὁ παῖς νὰ ὑπαγάγῃ τὰς θελήσεις του εἰς τὸ σκόπιμον, τὸ καλὸν καὶ τὸ ἠθικόν, ὀδηγούμενος εἰς ταῦτα ὑπὸ τοῦ συναισθητικοῦ.

θ') Πλὴν ταύτης τῆς ἐμμέσου διὰ τῆς διδασκαλίας ἀγωγῆς χρήζει ἡ βούλησις τοῦ παιδὸς καὶ ἀσκήσεώς τινος ἀμέσου, διὰ καταναγκασμοῦ καὶ τῆς ἔξεως ἐνεργουμένης, ἐν οἷς τὴν μὴπω ἀνεπτυγμένην γνωστικὴν δύναμιν τοῦ παιδὸς ἀναπληροῖ ἡ τοῦ διδασκάλου, ὅστις διὰ τῶν σχολικῶν κανόνων καὶ τῶν παραγγελλμάτων, τοῦ παραδείγματός του καὶ τῶν τοιούτων, καθοδηγεῖ τὴν τοῦ παιδὸς βούλησιν μετὰ ἢ καὶ ἄνευ πολλάκις λόγου καὶ ἐξαναγκάζει εἰς τὴν πράξιν τῶν δεόντων. Περὶ ταύτην στρέφεται ἡ ἀμέσος παιδαγωγία τοῦ σχολείου, ἥτις εἶνε τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς μορφώσεως τοῦ παιδὸς προσηκόντως ἐνεργουμένη.

Ἡ ἐφαρμογὴ τῶν γενικωτάτων τούτων ἀρχῶν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν μαθημάτων ἀποδεικνύεται πρακτικώτερον ἐν τοῖς ἐφεξῆς κεφαλαίοις καὶ ἄρθροις.

ΚΕΦ. Β'.

Ἀναγωγὴ τῶν διδακτέων γνώσεων.

Τρεῖς εἰσιν αἱ μεγάλαι πηγαὶ τῶν γνώσεων, ἀφ' ὧν ἀρυόμεθα τὴν μορφωτικὴν ὕλην, ἣν διὰ τῆς τῶν καθ' ἕκαστον μαθημάτων εὐμεθόδου διδασκαλίας, τῆς ἀδιαλείπτως στοχαζομένης τῆς μορφώσεως τοῦ παιδός, μεταδίδομεν αὐτῷ· ἡ θρησκεία, ἡ ἱστορία καὶ ἡ φύσις. Μεταξὺ δὲ τούτων τὴν μεγίστην, ὡς εἰκόσ, ἀξίαν ὡς πρὸς τὴν μόρφωσιν ἔχει ἡ θρησκεία, ἥτις καὶ μόνη διὰ τῶν ἱερῶν ἀληθειῶν δύναται νὰ καθοδηγήσῃ τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸ ἀγαθόν. Διὰ τὴν ἱερότητα δὲ ἀποχωρίζοντες ταύτην, ἵνα ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει ἰδιαιτέρως περὶ αὐτῆς διαλάβωμεν, περιοριζόμεθα ἤδη εἰς τὰς ἑτέρας δύο, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν φύσιν. Καὶ πᾶσα μὲν γνώσις στρεφομένη περὶ τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν ἀνήκει εἰς τὴν ἱστορίαν· ὁ οἶκος, ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία, ἡ τέχνη, ἡ ἐπιστήμη, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ προαγωγὴν τούτων ἀγῶνες τῆς ἀνθρωπότητος περιέχονται ἐν τῇ ἱστορίᾳ· τὰ φυσικὰ δὲ ὄντα καὶ οἱ χαρακτῆρες καὶ αἱ ἐνέργειαι καὶ τὰ ἐκ τούτων φυσικὰ φαινόμενα καὶ προϊόντα περιλαμβάνονται ἐν τῇ ἑτέρᾳ πηγῇ, τῇ φύσει. Πάντα τὰ μαθήματα εἰσὶ μικρὰ ρυάκια ἀπὸ τῶν πηγῶν τούτων πηγάζοντα καὶ διὰ τῶν ναμάτων τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν ψυχὴν τῶν παιδῶν πρὸς καρποφορίαν τοῦ ἀγαθοῦ ἀρδεύοντα. Ὁ διδάσκαλος ὀρεῖται νὰ διδάσκῃ διηγούμενος ἐν γλώσσει ὀρθῇ, σαφεῖ, ἀφελεῖ καὶ τῇ παιδικῇ ἀντιλήψει ἡρμοσμέ-

νη, καὶ αἰείποτε τῆς μορφώσεως τοῦ παιδὸς στοχαζόμενος, τὰ κυριώτερα τῶν κατὰ τοὺς παρελθόντας χρόνους συμβάντων, καὶ μάλιστα τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου. Ὁ παῖς δέον νὰ διδαχθῆ κατὰ μικρὸν ὅτι ὁ σημερινὸς βίος εἰς ὃν εἰσέρχεται, δὲν ἦτο τοιοῦτος ἐξ ἀρχῆς τῆς τοῦ ἀνθρώπου ὑπάρξεως, οὐδὲ μένει ἀμετάβλητος, ἀλλ' ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἀδιαλείπτως πονοῦντες καὶ ἀγωνιζόμενοι, προήγαγον καὶ ἐτελειοποίησαν αὐτόν, κινούμενοι ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς εὐχερестέρας πληρώσεως τῶν χρειῶν των καὶ ὀδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ νοῦ εἰς καθυπόταξιν τῆς φύσεως πρὸς θεραπείαν αὐτῶν. Ὅτι τοῦτο εἶνε τὸ στάδιον τοῦ πολιτισμοῦ, ἐν ᾧ ἡ ἀνθρωπότης ἀγωνιζομένη κινεῖται, καὶ ἐν ᾧ ἄλλα μὲν ἔθνη διέπρεψαν, ἄλλα δὲ ἔμειναν στάσιμα. Δέον ὁ παῖς νὰ μάθῃ ὅτι αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι, ἀτελέσταται οὔσαι τὸ κατ' ἀρχάς, προήχθησαν κατὰ μικρὸν εἰς τὴν σημερινὴν σχετικὴν αὐτῶν τελειότητα. Ὅτι κατεβλήθησαν ἀγῶνες καὶ θυσίαι, μέχρις οὔ ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἐξασφαλισθῆ ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου καὶ τὰ κοινωνικὰ ἀγαθὰ. Ἡ δὲ ἐφαρμογὴ τῶν γενικῶν τούτων κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν καθ' ἕκαστα γνώσεων ἰσχυρὰν ἀσκεῖ ἐπὶ τῆς μορφώσεως τοῦ παιδὸς ἐπίδρασιν. Δέον δὲ νὰ ἄρχηται ἡ διδασκαλία τῶν ἱστορικῶν γνώσεων ἀπὸ τῆς ἀπλουστερας κοινωνικῆς καταστάσεως, ἧς ἡ ἀφέλεια τοσοῦτω εἶνε ἀγαπητὴ τοῖς παισὶ, καὶ νὰ χωρῆ κατὰ μικρὸν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν πρώτων χρόνων, καθ' οὓς ὁ τεῖδιωτικὸς καὶ ὁ δημόσιος βίος παρίσταται ἐν ἀπλοϊκωτάτῃ ἀφελείᾳ, καὶ ὁ πολιτισμὸς ἐν τῇ πρώτῃ ἀφελείᾳ ἐμφανίσει τοῦ καὶ οὕτως ἐφεξῆς. Νὰ ἐπιζητηῆται δὲ ἡ διὰ τῶν ἠθικῶν ἰδίων σχέσεων μὀρφωσις τοῦ παιδός. Ἀπὸ πάσης δὲ ἱστορικῆς γνώσεως δέον νὰ συναγῆται ἠθικὸν πόρισμα, ἐξαγόμενον ὑπὸ τῶν μαθητῶν, ἐπιτηδειῶς πρὸς τοῦτο καθοδηγουμένων, κυρωτικὸν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν τῆς καθολικῆς ἀληθείας, ὅτι ἡ εὐδαιμονία ἢ κακοδαιμονία τῶν ἀτόμων, τῶν κοινωνιῶν καὶ τῶν ἐθνῶν δὲν εἶνε τυχαῖόν τι, ἀλλὰ προέρχεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ τῆς τηρήσεως ἢ ἀθετήσεως τῶν ἠθικῶν νόμων, οἵτινες διέπουσι τὸν ἠθικὸν κόσμον, ὡς οἱ φυσικοὶ τὸν φυσικόν, καὶ ὅτι πανταχοῦ δι' αὐτῶν ὑπεμφαίνεται ὁ δάκτυλος τῆς θείας Προνοίας διευθύνων τὰ ἀνθρώπινα, τιμωρῶν τοὺς κακοὺς καὶ βραβεύων τοὺς ἀγαθοὺς. Ταῦτα δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ καταστήσῃ κατάδηλα καὶ διὰ ζώντων παραδειγμάτων, ἐκ τῆς κοινωνίας λαμβανομένων, ἐξηγῶν πῶς ὁ φιλόπονος, ὁ δραστήριος καὶ οἰκονόμος, τηρῶν τὸν ἠθικὸν νόμον, πάντοτε εὐτυχεῖ καὶ οὐδενὸς στερεῖται, ἐνῶ ὁ ὀκνηρὸς καὶ ὁ πονηρὸς, ἀθετῶν αὐτόν, κακοδαιμονεῖ. Οὐδὲν δὲ ἱστορικὸν ἢ καὶ ἀπλῶς βιωτικὸν συμβᾶν καὶ τῶν καθημερινῶν ἔτι ἀμοιρεῖ τοιαύτης ἠθικῆς διδασκαλίας προσηκόντως διδασκόμενον ὑπὸ ἐμπείρου διδασκάλου.

Διὰ δὲ τῶν φυσιογνωστικῶν μαθημάτων δέον νὰ διδάσκηται ὁ παῖς κατὰ μικρὸν περὶ φυσικῶν ὄντων, μανθάνων τὰς τούτων ἐνεργείας καὶ τὰ ἐκ τούτων φαινόμενα, ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων χωρῶν πρὸς τὰ συνθετώτερα. Ὁ διδάσκαλος δέον νὰ μεταδίδῃ αὐτοῖς τὰς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ χρησιμωτάτας στοιχειώδεις γνώσεις περὶ τῶν ζώων, τῶν φυτῶν καὶ τῶν ὀρυκτῶν, καὶ μάλιστα τῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ, καὶ νὰ διδάσκη τὰς χρησιμότητας αὐτῶν πρὸς πλήρωσιν τῶν χρειῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως, καλλιέργειας καὶ πολλαπλασιάσεως αὐτῶν. Ἡ δὲ διδασκαλία τῶν φυσικῶν γνῶσεων ὁμολογεῖται οὐχ ἥττον μορφωτικὴ τῆς τῶν ἱστορικῶν. Διότι ἀπὸ τοῦ ἀποκαλυπτομένου ὑπὸ τοῦ διδασκάλου πρὸ ὀφθαλμῶν τῶν παιδῶν κάλλους τῶν φυσικῶν ὄντων καὶ τῆς συμμετρίας καὶ τῆς σκοπιμότητος τῶν μελῶν αὐτῶν καὶ τοῦ ὅλου, καὶ τῆς θαυμαστῆς ἀρμονίας, καθ' ἣν συνυπάρχουσιν σιζόμενα διὰ τῆς ἐν ὀργανικῇ ἐνότητι ἀλληλουχίας εἰσδύει ἀκτινοβολοῦσα εἰς τὴν συνείδησιν αὐτῶν ἡ χάρις τοῦ οὐρανίου Πατρὸς, ἐξ ἧς ἡ πρὸς αὐτὸν ἀγάπη καὶ πίστις. Καὶ τί τῶν φυσικῶν ὄντων στερεῖται τοιαύτης ζώσης ἠθικῆς διδασκαλίας ἀπὸ τοῦ κοχλίου μέχρι τοῦ ἀνθρώπου, ἀπὸ τοῦ μύκητος μέχρι τῆς ὑψηλόμενου δρυός; Παντοῦ τῆς φύσεως ἐπικρατοῦσιν οἱ αἰώνιοι νόμοι τῆς συμμετρίας καὶ τοῦ ρυθμοῦ· καὶ ἐν τῇ διαπλάσει, τῇ ζῳῇ καὶ ἐνεργείᾳ παντὸς ὄντος ἐκδηλοῦται ζῶσα ἡ τοῦ οὐρανίου Πατρὸς ἄπειρος σοφία καὶ ἀγαθότης. Θαυμασίως δ' ἐπιδρῶσιν αἱ τοιαῦται τῶν φυσικῶν ὄντων ἀντιλήψεως εἰς μόρφωσιν τῆς ἀπαλῆς τοῦ παιδὸς ψυχῆς. Διότι ἡ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ ἀρμονία γενομένη κατὰ μικρὸν ἀντιληπτὴ καθίσταται ἀρμονία τοῦ ἰδίου του πνεύματος καὶ ἡ σκοπιμότης, κανονικότης καὶ σοβαρότης τῶν ἐνεργειῶν τῶν φυσικῶν ὄντων ὀδηγεῖ λεληθότως τὸν παῖδα εἰς τὴν κανονικότητα καὶ σκοπιμότητα τῶν ἰδίων του ἐνεργειῶν καὶ πράξεων, καὶ ἐμπνέει αὐτῷ τὴν ἐμβρίθειαν κατὰ τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις του. Πρὸ πάντων δὲ δέον νὰ καθοδηγῶνται οἱ παῖδες εἰς κατάληψιν τῶν φυσικῶν νόμων ἥτοι νὰ ἀναπτύσσονται ἐν αὐτοῖς τὸ θεωρητικὸν ἐνδιαφέρον.

Διὰ τῆς τοιαύτης διδασκαλίας ἀναπτύσσονται μὲν καὶ ἀσκούμεναι κρατύνονται, ὥστε νὰ αὐτενεργῶσιν αἱ πνευματικαὶ τοῦ παιδὸς δυνάμεις, ἐνισχύεται δὲ ἡ πρὸς τὸ ἀγαθὸν βούλησις, καὶ πληροῦται ὁ παῖς ἐνθουσιασμοῦ, καταυγαζομένης τῆς συνειδήσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἐπιτηδεῖως καὶ κατὰ μικρὸν ἀποκαλυπτομένου πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ οὐρανίου κάλλους τῶν παντοίων ἐκδηλώσεων τοῦ ἀγαθοῦ ἐν τῇ φύσει καὶ τῇ ἱστορίᾳ καὶ πληροῦται τελέως ὁ τοῦ σχολείου σκοπός. Πᾶσα δὲ γνῶσις μεταδιδομένη τοῖς παισὶν ἄνευ τοιαύτης ἀντιλήψεως καὶ ἄνευ κέντρου ἐπὶ τῆς βουλήσεως αὐτοῦ, εἶνε

νεκρά, ὡς ἐρρέθη, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, κεφάλαιον μάτην βαρῦνον αὐτὴν ἐπὶ τινὰ χρόνον, μεθ' ὃν ἀπόλλυται.

ΚΕΦ. Γ'.

Ἠθικὸς χαρακτήρ τοῦ διδασκάλου.

Ἄλλ' ὁ τοιαύτην ἀναλαμβάνων διδασκαλίαν παρ' ἡμῖν, ἔχων νὰ παλαίσῃ κατὰ πολλῶν κωλυμάτων, ὅσα παρεμβάλλει ἡ ἀνωμαλία τοῦ κοινωνικοῦ βίου καὶ ἡ ἐλλείψις πάσης παιδαγωγικῆς ἐπικουρίας ἀπὸ τοῦ οἴκου, δέον ν' ἀντλήσῃ ἀπὸ τοῦ ἰδίου του ἐνθουσιασμοῦ δύναμιν ἐν τῷ δυσχερεῖ αὐτοῦ ἔργῳ. Δέον οὐ μόνον νὰ παρασκευάζῃ ἑαυτὸν ἐνδελεχῶς, ἀπύθνησχυρίζων γνώσεις καὶ ἐπιμελούμενος τῆς βελτιώσεως τῆς διδακτικῆς του ικανότητος, ἀλλὰ καὶ ἠθικῶς ὁσημέραι νὰ γίγνηται τελειότερος. Μεγίστη δὲ παιδαγωγικὴ ἰσχὺς τοῦ διδασκάλου ὁμολογεῖται τὸ μὲν, ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ πρὸς τοὺς μαθητὰς ἀγάπη, ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἀκτινοβολουμένη καὶ μυστηριωδῶς ἐπὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν εισδύουσα καὶ ἀρρηκτοῖς δεσμοῖς πρὸς ἑαυτὸν συνδέουσα· τὸ δὲ, τὸ ἑαυτοῦ ἠθικὸν παράδειγμα· εἰς οὐδὲν αἰ γνώσεις καὶ τὰ μαθήματα, εἰς οὐδὲν ἡ εὐμέθοδος διδασκαλία καὶ ἡ παιδαγωγικὴ ἐμπειρία συμβάλλεται ἐν τῇ ἀγωγῇ, ἂν μὴ ἐπέλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τὸ τοῦ διδασκάλου παράδειγμα, ὑπερ πείθει ὅσον οὐδεμίᾳ ἄλλῃ διδασκαλίᾳ. Ἡ εὐσέβεια, ἡ πραότης, ἡ φιλοπονία, ἡ οἰκονομία, τὸ φιλοδίκαιον, ἡ κοσμιότης, ἡ καθαριότης καὶ πᾶσαι αἰ ἀρεταὶ διὰ τοῦ ζῶντος παραδείγματος ἐγκεντρῖζονται ταῖς ψυχαῖς τῶν παίδων τελεσφορώτατα. Πλὴν τούτου ὁ διδάσκαλος ἐκ τῆς συμφωνίας τῶν ἔργων πρὸς τοὺς λόγους ἐν τε τῇ ἐνασκήσει τῶν καθηκόντων του καὶ ἐν τῷ ἰδιωτικῷ βίῳ ἀρύεται μεγίστην δύναμιν παρά τε τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ. Οὐδεὶς ὑμῶν ἀγνοεῖ ὅτι τὸν διδασκάλον, καὶ ἐν τῷ σχολείῳ, καὶ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν τοῖς περιπάτοις, καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῷ, παρακολουθεῖ τὸ βλέμμα καὶ τῶν γονέων καὶ τῶν παίδων, ἀτενιζόντων πρὸς αὐτὸν μετ' εὐλαθείας καὶ θαυμασμοῦ. Ἄν δὲ ἡ διδασκαλία καὶ οἱ λόγοι του ἐξελέγχωνται ἀντιφάσκοντες πρὸς τὰ ἔργα; Ἄν συμβουλεύων τὴν φιλοπονίαν εἶνε ὀκνηρός; Ἄν ἐπαινῶν τὴν κοσμιότητα τῶν τρόπων εἶνε ἐν τοῖς ἔργοις ἄσεμνος; Ἄν συνιστῶν τὴν φιλαλήθειαν ἐξελέγχεται ψευδόμενος; Ἄν ὁμιλῇ περὶ καθαριότητος, ἐν ᾧ φαίνεται ῥυπαρός; Εὐθύς ὡς οἱ παῖδες καὶ οἱ γονεῖς ἀνακαλύψωσι τὴν ἀντίφασιν ταύτην, ὁ σεβασμὸς αὐτῶν ἐξέλιπε· τὸ ἠθικὸν κῦρος τῶν λόγων του ἀπώλετο· οἱ δὲ ἄρρηκτοι δεσμοί, οἱ συνδέοντες αὐτὸν πρὸς τὸν διδάσκαλον ἐθραύσθησαν·

ὁ διδάσκαλος ἐστερήθη τῶν βοστρύχων τοῦ Σαμφῶν καὶ ἡ δύναμις τοῦ ἠφανίσθη· ὁ τὸν ἠθικὸν νόμον ἀθετῶν, ἢ τῶν θετικῶν παραβαίνων, πῶς δύναται ἐφεξῆς νὰ ἐπικαλεσθῆ τούτους ὑπὲρ ἑαυτοῦ; Ἀποβαλὼν ὁ διδάσκαλος διὰ τῆς ἀπρεποῦς συμπεριφορᾶς τοῦ ἢ τῆς ἀμελείας τοῦ τὴν ὑπόληψιν τῶν μαθητῶν καὶ τῆς κοινότητος, καὶ ἐξελεγχθεὶς ἀπατῶν, διότι ἐπαγγέλλεται νὰ διδάξῃ καὶ μεταδώσῃ, οὐ αὐτὸς μάλιστα στερεῖται, οὐδὲν ἔχει νὰ προσδοκᾷ ἐφεξῆς ἀγαθὸν οὔτε πρὸς τὴν καρποφορίαν τῆς διδασκαλίας τοῦ, οὔτε καὶ πρὸς τὴν ἰδίαν του εὐτυχίαν. Οὐδαμοῦ δύναται νὰ ἔχη ἡσυχίαν καὶ εἰρήνην, οὔτε ἐν τῷ σχολείῳ, οὔτε ἐκτὸς αὐτοῦ. Θᾶσσον ἢ βράδιον ἐπέρχεται ἀνιλεῆς ἢ νέμεσις κατ' αὐτοῦ, μάτην ἰκετεύοντος καὶ ἀλλαχοῦ ἀναζητούντος τὴν τῶν δεινῶν του πηγὴν καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ ἀσυνεσίᾳ· οἱ μαθηταὶ του γίνονται ἀπειθεῖς, ἀθάδεις καὶ ἀμελέστατοι. Ἡ δημοτικὴ ἀρχὴ καθίσταται τραχυτέρα, ἀρνούμενη αὐτῷ πᾶσαν φιλοφροσύνην. Δυσκόλως πείθεται νὰ παράσχη αὐτῷ τὰ πρὸς διδασκαλίαν χρειώδη, καὶ αὐτὸν τὸν μισθὸν του μετ' ἀγανακτήσεως χορηγεῖ. Οἱ γονεῖς ἀρνοῦνται τὰ δίδακτρα καὶ ὁ λαὸς τὴν ὑπόληψιν, χλευάζων αὐτὸν διὰ τοῦ προικιμῶδους « Δάσκαλος ποῦ ἴδιδασκε καὶ νόμον δὲν ἐκράτει » καὶ μάλιστα ὁ τότε φιλοσκόμμων ἑλληνικὸς. Ὅθεν παρίσταται εἴπερ που καὶ ἀλλαχοῦ παρ' ἡμῖν ἀναγκαιότατον νὰ καλλιεργῆ ὁ διδάσκαλος ἐνδελεχῶς διὰ τῆς κοσμιότητος τῶν τρόπων, τῆς εἰς τὸ ἔργον ἀφοσιώσεως καὶ τῆς καρποφόρου διδασκαλίας τὸ σχολικὸν ἐνδιαφέρον τῆς κοινότητος, ἦτοι τὴν πρὸς αὐτὸ προσοχὴν, ἀγάπην καὶ ὑπόληψιν τῶν πολιτῶν, ἀφ' ὧν πᾶσα δύναμις· διότι τοῦτο συντελεῖ καὶ πρὸς τὴν τοῦ διδασκάλου ἐνίσχυσιν καὶ τὴν τοῦ σχολείου προκοπὴν καὶ εὐκαρπίαν. Εὐθύς ὡς κατωρθώσαμεν νὰ ἐξεγερθῆ ζωηρὸν τὸ ὑπὲρ τοῦ σχολείου ἐνδιαφέρον τῶν κοινοτήτων, ἢ τοῦ σχολείου ἀνόρθωσις κατέστη εὐκολωτάτη ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ. Τίς δὲ δύναται νὰ ἐργασθῆ πρὸς τοῦτο τελεσφορώτερον τοῦ διδασκάλου; Ἡ ἐν τῷ σχολείῳ ὄψις τοῦ διδασκάλου δέον νὰ ἦνε μᾶλλον φαιδρὰ ἢ σκυθρωπή· ἡ φωνὴ μειλίχιος καὶ στοργῆς ἐκφραστικὴ· οἱ δὲ καθόλου τρόποι αὐτοῦ σοβαροί, ἀλλ' οὐχὶ χαλεποί. Μέγα παιδαγωγικὸν κεφάλαιον εἶνε ἡ ψυχικὴ τοῦ παιδὸς γαλήνη καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς χαρὰ. Τὴν χαρὰν ἐδωρήσατο ὁ πάνσοφος Δημιουργὸς ὡσεὶ οὐράνιον θάλπος τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὅπως ὑπὸ τὴν ζεῖδωρον αὐτῆς ἐπίδρασιν καὶ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἀναπτύσσεται, ὡς ὑπὸ θερμαντικὴν ἀκτῖνα τὸ βλάστημα. Ἐν τῇ χαρᾷ αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις ἐξεγείρονται καὶ λειτουργοῦσι ζωηρότερον, καὶ ὁ σπόρος τῆς διδασκαλίας ρίπτεται μετ' ἐλπίδων ἀφθόνου βλαστήσεως. Οὐδὲν δ' ἐμποιεῖ τοιαύτην χαρὰν εἰς τὴν ἀπαλὴν αὐτοῦ ψυχὴν

ὅσον ἡ πρόσκτησις γνώσεως καὶ ἡ ἐν αὐτῇ ἀποκάλυψις καὶ ἡ κατανόησις νόμου τινὸς ἢ καὶ ἀληθείας.

Ἐκ παντὸς τρόπου ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ σώζη ἀφ' ἑνὸς τὴν γαλήνην τὴν ψυχικὴν καὶ τὴν χαρὰν τῶν παιδῶν, καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἐπιζητῇ τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτῶν πρὸς τὰς διδασκομένας ἐννοίας. Τὸ ἐνδιαφέρον εἶνε ἡ μυστηριώδης κλεῖς, δι' ἧς διανοίγει ὁ διδάσκαλος τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ καὶ κρατεῖ αὐτὴν ἀνοικτὴν πρὸς τὴν διδασκαλίαν καὶ συνάμα τὸ κύριον ἐλαττωρὶν πρὸς τε τὸν θεωρητικὸν καὶ τὸν πρακτικὸν βίον.

ΚΕΦ. Δ'.

Στοιχειώδεις διδακτικοὶ κανόνες

Ἀρχόμενος τῆς διδασκαλίας δεόν νὰ ὀρίζῃ ἀκριβῶς καὶ συντόμως πρῶτον περὶ τίνος ἔσται τὸ μάθημα· ἔπειτα νὰ ἐξηγῇ ἐν ὀλίγαις λέξεσι τὴν σπουδαιότητα τοῦ διδασκτέου ἐπιμελούμενος νὰ ἄρῃ πᾶσαν ἐξ ἰσχυρῶν ἐντυπώσεων πρὸ τοῦ μαθήματος ταραχὴν τοῦ πνεύματος τῶν μαθητῶν καὶ πρὸς ἐκεῖνας προσηλοῦσαν αὐτούς. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ συνδέῃ δι' ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως τὰς διδασκτέας ἀγνώστους πρὸς τὰς γνωστὰς ἤδη συγγενεῖς αὐτῶν ἐννοίας, τὰς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν παιδῶν ὅπως δῆποτε κατατεθειμένας ἐκ τῆς μικρᾶς αὐτῶν πείρας. Ὁ παῖς εἰσερχόμενος εἰς τὸ σχολεῖον ἀποκομίζει οἰκῶθεν ἤδη πληθύν τινα γνώσεων ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐν τῷ οἴκῳ ἀνάπτυξιν τῶν περὶ αὐτὸν καὶ τὴν πείραν του, ἀλλ' ἀτάκτως καὶ τυχαίως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον σχηματισθεισῶν. Γινώσκει καὶ φυσικὰ ὄντα πολλὰ, καὶ τεχνητὰ, καὶ τὰ ὀνόματ' αὐτῶν καὶ τὴν χρησιμότητά αὐτῶν, τὰ σχήματα, τὰ χρώματα καὶ τινὰς ιδιότητας αὐτῶν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀκριβῶς. Αὗται αἱ ἀτελεῖς γνώσεις εἶνε πολύτιμον κεφάλαιον διδακτικόν· διότι πρὸς αὐτὰς δύναται ὁ διδάσκαλος νὰ συνδέῃ ὡς διὰ μίτου τὰς διδασκτέας συγγενεῖς αὐτῶν γνώσεις, αἵτινες εὐκόλως πρὸς ἐκεῖνας ἀφομοιούμεναι ἰδιοποιοῦνται ὑπὸ τοῦ παιδός. Ἀνάγκη, πρὶν ἢ διδάξῃ νέας, νὰ κινήσῃ τὸν νοῦν τοῦ παιδός, ὅπως δι' ἐπεξεργασίας σχηματίσῃ ἀκριβῆ αὐτῶν ἐνοίαν. Π. χ. πρὸ τῆς διδασκαλίας ἀγνώστου τινὸς φυτοῦ ἢ ζώου, ἀνάγκη νὰ ἀνακαλέσῃ εἰς τὴν συνείδησιν αὐτοῦ γνωστόν τι φυτὸν ἢ ζῶον, καὶ ἐφελκύσῃ τὴν προσοχὴν του δι' ἀναλύσεως τῆς ἐννοίας αὐτοῦ εἰς τὰ μέρη του, προβάλλων πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του ἢ τὸ ζῶον ἢ τὴν εἰκόνα του.—Βεῖδές ποτε ἵππον;—Πῶς εἶνε;—Ἐχει κεφαλὴν, κορμόν, πόδας· ἔχει χεῖρα, οὐράν κτλ. Ἡ χεῖρ καὶ ἡ οὐρά σύγκεινται ἐκ τριχῶν πυκνοτέρων, ἄδροτέρων καὶ μακροτέρων τῶν τοῦ λοιποῦ σώμα-

τος· οί πόδες εἶνε οὔτω κατεσκευασμένοι κτλ. Μετὰ ταῦτα διδάσκων περὶ τοῦ ἀγνώστου λέοντος εἶνε λίαν εὐκατάληπτος.—Καὶ ὁ λέων ἔχει κεφαλήν, ἀλλὰ διαφέρει τῆς τοῦ ἵππου κατὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· καὶ ὁ λέων ἔχει χεῖρα, ἔχει πόδας, ἔχει οὐρὰν κτλ. οὔτω καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ὁ παῖς εὐρίσκων ὁμοιότητας τῶν διδακτέων ἐννοιῶν πρὸς τὰς γνωστὰς αὐτῷ ἤδη, αἰσθάνεται χεῖρα ἐγείρουσαν καὶ προσηλοῦσαν τὴν προσοχὴν του εἰς αὐτὰς. Δὲν παρίστανται τὰ ἐν τῷ σχολείῳ διδασκόμενα ὡς ἀλλότρια πρὸς τὰ τοῦ βίου, ὡς δύσκολα, σκοτεινὰ καὶ μυστηριώδη.

Ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἀνάγκη νὰ εἶνε σύντομος καὶ σαφὴς ὁ διδάσκαλος.

Ἡ πολυλογία καὶ ἡ ἀσάφεια εἶνε ἡ χειρίστη τῆς διδασκαλίας λύμη. Κυριώτατον μέλημα ἔστω ἡ τοῦ πνεύματος τῶν παιδῶν ἐξέγερσις ἀπὸ τῆς νάρκης καὶ ἡ ἐπὶ τὰς διδακτέας ἐννοίας προσήλωσις. Κατορθοῦται δὲ τοῦτο, ἂν αἱ διδακτέαι ἐννοιαὶ προσφέρονται τῇ ψυχῇ τοῦ παιδὸς σαφῶς καὶ εὐκρινῶς διὰ γλώσσης ἡρμοσμένης τῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ καὶ κινήται ἐπιτηδεῖως τὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ πᾶσα μὲν, ὡς ἐρρέθη, γνῶσις καὶ ἀλήθεια ἀποκαλυπτομένη καὶ γινωσκομένη ἐνεργάζεται τῇ ψυχῇ τὴν χεῖρα, ἣτις ἐγείρει τὴν προσοχὴν. ἀλλ' ἂν γένηται κατάδηλος καὶ ἡ ἐν τῷ βίῳ ἐφαρμογὴ καὶ χρησιμότης, τότε τὸ ἐνδιαφέρον ἐξεγείρεται ζωηρότατον· ἡ χρησιμότης τοῦ διδασκομένου πράγματος ἐν τῷ βίῳ πρὸς πλήρωσιν σωματικῶν χρειῶν, ἢ πρὸς ἀποφυγὴν κινδύνων, ἢ ἐξήγησις πολλῶν φαινομένων διὰ τῆς διδασκομένης ἀληθείας, καὶ ἡ ἀποκάλυψις νόμων γενικῶν φυσικῶν ἢ ἠθικῶν, καὶ ἡ καταδήλωσις ἐκ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ ὠφελείας, ἢ ἐξήγησις τῆς σκοπιμότητος ἐκάστου φυσικοῦ ὄντος καὶ τῶν μελῶν αὐτοῦ, ἐξ ἧς γίνεται κατάδηλος καὶ οἶονεὶ ψηλαφητὴ ἡ τοῦ Θεοῦ πρόνοια καὶ ἀγαθότης, τὸ σωματικὸν αὐτοῦ κάλλος, ἡ συμμετρία, ὁ ρυθμὸς καὶ τὸ ἠθικὸν αὐτοῦ κάλλος, ἥτοι ἡ τοῦ ἠθικοῦ νόμου πλήρωσις ἐν ταῖς πράξεσι τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἀγαθὰ, ἢ ἐξέγερσις τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας καὶ τὰ τοιαῦτα χρησιμεύουσιν ὡς τοῦ ἐνδιαφέροντος ζώπυρα ἐν τῇ διδασκαλίᾳ.

Οὐδεὶς ὑμῶν πρέπει νὰ λησμονῇ ὅτι τὸ σχολεῖον εἶνε, καθ' ἃ ἐρρέθη, συναναστροφή μικρῶν τῆν ἡλικίαν ἀνθρώπων συνερχομένων ἐν τάξει καὶ κατὰ κανόνας, ἵνα διδαχθῶσιν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου κατὰ μικρὸν ὅσα δεόν νὰ γινώσκῃ πᾶς ἄνθρωπος ὡς μέλος τῆς οἰκογενείας, τῆς ἐκκλησίας, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς Πολιτείας, μέλλων νὰ ἐνασκήσῃ βιωτικόν τι ἐπιτήδευμα, καὶ νὰ ἐθισθῇ δι' ἐπιμόνου ἐξέως, ἧς μεγίστη ὁμολογεῖται ἡ ἀξία, εἰς τὴν ἀσκησιν τῶν στοιχειωδῶν ἀρετῶν καὶ μάλιστα τῆς ἐν παντὶ ἀκριβείας, τῆς φιλαληθείας, τῆς φιλεργίας, τῆς εὐπειθείας, τῆς τάξεως, τῆς κα-

θαριότητα. Ἐν τῇ συναναστροφῇ ταύτῃ, καθ' ἣν ρυθμίζονται διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ παραδείγματος αἱ παραστάσεις καὶ αἱ ἕξεις τοῦ μαθητοῦ πρὸς τὰς τοῦ διδασκάλου, δεόν νὰ τηρῆται ἡ κεκανονισμένη τάξις καὶ νὰ ἐφαρμόζωνται ἀκριβῶς οἱ σχολικοὶ κανόνες περὶ εὐκοσμίας, εὐπειθείας καὶ ἐπιμελείας, ἀλλὰ νὰ μὴ γίνηται ἐκδηλος διὰ τρόπων χαλεπῶν ὁ καταναγκασμός, ὅστις ἐνεργάζεται εἰς τὰς ψυχὰς τῶν παιδῶν τὴν ἀποστροφὴν πρὸς τὸ σχολεῖον καὶ τὸν διδάσκαλον. Ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ εἶνε μειλίχιος, γλυκὺς, εὐπροσήγορος καὶ συζητητικὸς πρὸ πάντων ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ νὰ προσπαθῇ νὰ πείθῃ τοὺς παῖδας, καὶ διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἀξιώματος νὰ κινή τοὺς δυστροποῦντας· αἱ δὲ πρὸς ἐξαναγκασμὸν τῶν ἀπειθεστέρων ποιναὶ ἔστωσαν δίκαιαι καὶ τῇ λογικῇ τοῦ ἀνθρώπου φύσει ἀρμόζουσαι, ἐν ἐπιεικείᾳ καὶ φιλανθρωπίᾳ ἐπιβαλλόμεναι, καὶ οὐχὶ ἐν χαλεπότητι ἤθους καὶ ἀγριότητι φωνῆς καὶ σχημάτων.

Ἡ τοῦ διδασκάλου κατὰ τὴν ἐπιβολὴν τῆς τιμωρίας ἠπιότης καὶ ἡ μετ' αὐτὴν ἀμνησικακία συντρίβει τὴν ψυχὴν τοῦ πταίσαντος καὶ ἐνισχύει τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην καὶ πεποίθησιν. Δεόν νὰ πεισθῇ ἐνδομύχως μάλιστα ὁ παῖς ὅτι ἔπταισε, καὶ νὰ ἐμποιηθῇ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ τιμωρουμένου ἡ ἐννοια ὅτι ἡ ποινὴ εἶνε ἀναγκαία καὶ ἀφρευκτος συνέπεια τῆς παραβάσεως τοῦ σχολικοῦ νόμου καὶ ὅτι δὲν ἐπιβάλλεται ἐκ τῆς ὀργῆς τοῦ διδασκάλου, ὅστις καὶ ἄκων ὀφείλει νὰ ἐπιβάλῃ αὐτὴν χάριν τῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἀθετηθέντος νόμου τοῦ ὄντος ἀνωτέρου καὶ τοῦ τιμωροῦντος καὶ τοῦ τιμωρουμένου. Πᾶσαι δὲ αἱ ποιναὶ δεόν νὰ ἔχωσι χαρακτῆρα καὶ σκοπὸν παιδαγωγικὸν καὶ νὰ ἐπιβάλλωνται ἐφ' ὅσον εἶνε στοχαστικαὶ τούτων. Μόνον ὑπὸ τοιαύτην ἀντίληψιν ἡ ποινὴ δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ψυχικὸν φάρμακον θεραπευτικόν· εἰ δὲ μὴ, τραχύνει ἢ καταπτοεῖ, ἀλλὰ δὲν θεραπεύει. Ἐν τῇ συναναστροφῇ ταύτῃ γενέσθω διαλογικῶς ἡ διδασκαλία καὶ ὅταν παραστῇ ἀνάγκη νὰ διδάσκῃ ὁ διδάσκαλος διηγηματικῶς, δεόν νὰ ὑποβάλλῃ εὐθύς ἔπειτα δι' ἐπιτηδείων ἐρωτήσεων τὰ διδαχθέντα εἰς τὴν κρίσιν τοῦ μαθητοῦ καὶ προκλήῃ μάλιστα ταύτην ἐντέχνως εἰς αὐτενέργειαν. Ἡ γεννητικὴ αὕτη μέθοδος τῆς διδασκαλίας, ἡ Σωκρατικὴ ἄλλως λεγομένη, ὁμολογεῖται ἀρίστη πρὸς τὴν ἄσκησιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων καὶ τὴν διέγερσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τοῦ παιδὸς καὶ τὴν προσήλωσιν τῆς προσοχῆς πάντων ἐπὶ τοῦ διδασκομένου μαθήματος. Οἱ παῖδες δυσκόλως δύνανται νὰ ἐπιστήσωσι διαρκῶς καὶ μονίμως ἐπὶ τι τὴν προσοχὴν, περισπωμένην συνήθως ἐκ τῶν προσπιπτουσῶν ἐκάστοτε μικρῶν ὅλως ἐντυπώσεων ἢ καὶ ἀναπαρκαστάσεων ἐγειρομένων ἐν τῇ συνειδήσει των, ἂν μάλιστα ὁ διδάσκαλος διηγῆται ἐν μονοτονίᾳ. Διὰ τοῦτο ὀφεί-

λει νὰ διηγῆται συντόμως καὶ ἐν γλώσση ἐντόνω καὶ διηγούμενος νὰ ἔχη διηνεκῶς ἄγρυπνον τὴν προσοχὴν του ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀκροωμένων μαθητῶν, ἐξ ὧν δύναται νὰ πληροφορηται, ἂν ὡς οἱ ὀφθαλμοί, οὕτω καὶ ὁ νοῦς αὐτῶν ἀκροωμένων μένη προσηλωμένος ἐπὶ τὸ μάθημα, παρακολουθῶν τὴν διδασκαλίαν, ἢ πλανᾶται ἐπὶ ἄλλας ἐννοίας. Ὁ ἔμπειρος διδάσκαλος ἐκ τῆς ἐκφράσεως τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ παιδὸς δύναται νὰ ἔχη ἀσφαλῆ περὶ τούτου πληροφορίαν. Ἄλλ' ὅπως δὴποτε εἶνε ἀνάγκη νὰ διακόπτη ἐκάστοτε καὶ ἐν καιρῷ τὴν διήγησιν καὶ δι' ἐρωτήσεων τινῶν ἐπὶ τοῦ διδασθέντος νὰ προκαλῆ τὴν προσοχὴν καὶ συγκέντρωσιν τοῦ πνεύματος αὐτῶν. Ὡς δὲ, διδάσκων ἐν ἀνάγκη διηγηματικῶς, ὀφείλει νὰ ἐκφέρει τὰς λέξεις ἡρέμα καὶ καθαρῶς καὶ νὰ εἶνε ἀκριβὴς καὶ σαφής· οὕτω καὶ ἐν τῇ διαλογικῇ διδασκαλίᾳ δεόν νὰ ἀπευθυνῆ τὰς ἐρωτήσεις του σαφείς καὶ περὶ οὐσιωδῶν καὶ κυρίων, ὑπογράφων τρόπον τινὰ τὰς γραμμάς ἐφ' ὧν κινούμενον τὸ πνεῦμα τοῦ παιδὸς δύναται νὰ ἀνιχνεύσῃ καὶ ἀνεύρῃ τὸ ζητούμενον. Διότι ἡ ἀποτυχία περὶ τὴν εὑρεσιν τοῦ ζητουμένου ἐγγενῶς λύπην ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ ἀντὶ τῆς χαρᾶς.

Κατεδηλώθη ἐν τοῖς προειρημένοις ὅτι, ἵνα ἀποβῆ καρποφόρος ἡ διδασκαλία, ἀνάγκη αἱ μεταδιδόμεναι γνώσεις νὰ μὴ μένωσιν ὡς τι νεκρὸν κεφάλαιον ἀποτεταμιευμένον ἐν τῇ καταφόρτῳ μνήμῃ τοῦ παιδός, ἀλλὰ νὰ καταστῶσι κατὰ μικρὸν δι' ἐξεργασίας τοῦ νοῦ τῇ συνεργείᾳ καὶ τῶν λοιπῶν ψυχικῶν δυνάμεων, πνευματικὸν αὐτοῦ κτῆμα ἐσφραγισμένον διὰ τῆς ἰδιαιτέρας ἐκάστου πνευματικῆς σφραγίδος.

Ἡ οὕτως ἐξεργασθεῖσα γνώσις καὶ ζῶσα καὶ εὐχρηστος εἶνε καὶ ἐπὶ τῆς βουλήσεως ἐπενεργεῖ διὰ τοῦ συνεγειρομένου συναισθήματος ὡς κέντρο. Ἄλλ' ἡ μήπω ἀναπτυχθεῖσα παιδικὴ ἀντίληψις δὲν εἶνε δεκτικὴ πάσης γνώσεως μετ' ἴσης εὐκολίας. Αἱ σύνθετοι καὶ ἀφηρημέναι ἐννοιαί εἶνε δυσπρόσιτοι εἰσέτι καὶ δύναται ἡ βεβιασμένη αὐτῶν διδασκαλία, νὰ ἀνατρέψῃ πᾶσαν τὴν μορφωτικὴν τοῦ διδασκάλου ἐπενέργειαν ἐπιφέρουσαν δεινὴν σύγχυσιν ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ παιδός καὶ διατάραξιν τῆς ἐπικρατούσης ἐν τῇ κινήσει τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων ἁρμονίας. Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ψυχολογικῆς ταύτης ἀνεμοζάλης χρεῖα καὶ ἐπιμελῶς νὰ ἐκλέγωνται αἱ διδακτέαι ἐννοιαί καὶ κανονικῶς νὰ ἀναλύωνται καὶ εὐλαβῶς νὰ μεταδίδωνται, ἂν μὴ μέλλουσι νὰ διαστρέψωσι τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τοῦ πνεύματος καὶ ἀντὶ ὠφελείας νὰ προξενήσωσι ζημίαν ἀνεπανόρθωτον.

Αἱ τὸ πρῶτον μεταδιδόμεναι γνώσεις δεόν νὰ στηρίζωνται πρὸς τὰς κατ' αἴσθησιν ἀντιλήψεις· καὶ αἱ ἱστορικαὶ νὰ διδάσκωνται δι' εἰκόνων,

αί δὲ ἀπὸ τῆς φύσεως δι' ἐπιδείξεως αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ἢ, ἐν ἐλλείψει τούτων, δι' εἰκόνων καὶ αὐταί. Ἐν πασι δὲ τούτοις ἡ διδασκαλία δέον νὰ εἶνε ἐποπτική. Τί δὲ λέγεται ἐποπτεία; Τὸ ἄθροισμα τῶν αἰσθημάτων τῶν δι' ἐκάστου τῶν ἡμετέρων αἰσθητηρίων εἰσαγομένων εἰς τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἐξ ἑνὸς ἀντικειμένου φυσικοῦ ἢ τεχνητοῦ καὶ εἰς μίαν εἰκόνα συνδεομένων.

Διὰ τῆς ἐποπτείας ἀναγράφεται ἐν τῇ συνειδήσει ἡ εἰκὼν τοῦ πράγματος διὰ τῶν αἰσθητηρίων χαρασσομένη, ἥτις εἶνε τόσῳ ἀκριβεστέρῃ καὶ ζωηροτέρῃ, ὅσῳ ἀκριβεστερον καὶ διὰ πλείονων αἰσθητηρίων καὶ μετὰ πλείονος τῆς ψυχῆς προσοχῆς ἐγένετο, καὶ ὅσῳ ἐταστικώτερον αἱ διὰ τῶν διαφορῶν αἰσθητηρίων μεταδιδόμεναι εἰς τὴν συνείδησιν ἰδιότητες τοῦ ἀντικειμένου συνδέονται μετ' ἀλλήλων τῇ συνεργείᾳ τοῦ νοῦ ὥστε ἵνα γνωρίζῃ καλῶς ἀντικείμενόν τι ὁ παῖς δέον οὐ μόνον νὰ ἴδῃ ἀπλῶς αὐτό, καὶ νὰ ἀντιληφθῇ μιᾶς ἢ δύο ἰδιοτήτων αὐτοῦ ἢ γνωρισμάτων, ἀλλὰ νὰ ὑποβάλλῃ αὐτὸ τῇ ὁδηγίᾳ τοῦ διδασκάλου εἰς ἐξέτασιν διὰ πάντων τῶν αἰσθητηρίων, εἰς ἃ δύναται νὰ ὑποπέσῃ, καὶ ἀφοῦ ἀντιληφθῇ πασῶν αὐτοῦ τῶν ἰδιοτήτων, νὰ συνδέσῃ ταύτας εἰς μίαν πλήρη καὶ τελείαν ἔννοιαν. Οὗτος δ' εἶνε ὁ οὐσιώδης χαρακτήρ τῆς ἐποπτικῆς διδασκαλίας. Κατὰ ταῦτα πάντα τὰ φυσικὰ ὄντα καὶ τὰ προϊόντα τῆς τέχνης μόνον διὰ τοιαύτης διδασκαλίας ἐποπτικῆς δύναται νὰ γνωρισθῶσι καλῶς. Αἱ δὲ διὰ τοιαύτης ἀκριβοῦς ἀντιλήψεως σχηματιζόμεναι πρῶται ἔννοιαι οὐ μόνον συντελοῦσι πρὸς ἄσκησιν τῆς ἀντιληπτικῆς δυνάμεως ἐν τῇ ἀκρίβειᾳ, ἀλλὰ καὶ χρησιμεύουσιν ὡς βᾶσις καὶ ἀσφαλὲς θεμέλιον τῆς παραιτέρω ὀργανικῆς τοῦ πνεύματος ἀναπτύξεως καὶ ἀσκοῦσι μεγίστην ροπὴν ἐπὶ ταύτης.

Πρὸς τὴν τοιαύτην ἐποπτικὴν διδασκαλίαν ἀνεγράφῃ ἐν τοῖς δημοτικοῖς σχολείοις ἴδιον μάθημα εἰς τὰς κατωτέρας μάλιστα τάξεις « Διδασκαλία πραγμάτων ἢ Πραγματογνωσία » δι' οὗ ἀσκοῦνται πασαι αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις κανονικῶς. Ἐνθυμητέον πάντοτε ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ διδασκάλου εἶνε τὸ παντοδύναμον αὐτοῦ ὄργανον, δι' οὗ κατὰ μικρὸν καὶ λεληθότως πως συντελεῖται ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις καὶ μόρφωσις τοῦ παιδός· περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ὄργάνου τούτου, χρεῖα πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐπιμελείας. Αἱ λέξεις καὶ αἱ προτάσεις ἐκφράζουσιν ἔννοιάν τινα ἢ συνθετώτερα ἐννοήματα, ἥτοι εἶνε σημεῖα καὶ παραστάσεις κινήσεως καὶ ἐργασίας τοῦ πνεύματος πρὸς κατανόησιν πράγματός τινος καὶ ἐκφρασιν αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐνθυμῆται πάντοτε ὅτι πασαι λέξεις καὶ φράσεις προφερομένη παρ' αὐτοῦ καὶ εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ παιδός

προσπίπτουσα διὰ τῆς ἀκοῆς, ἐρεθίζει καὶ κινεῖ αὐτὴν εἰς ἐνέργειαν, ὅπως νοήσῃ τὰ δι' αὐτῶν ἐκφραζόμενα, ἤτοι ὅπως ἐπαναλάβῃ τὰς αὐτὰς κινήσεις καὶ ἐνεργείας, ὡς αἱ πνευματικαὶ δυνάμεις τοῦ διδασκάλου. Ἄλλ' αἱ ψυχικαὶ δυνάμεις τοῦ μαθητοῦ, μήπω ἀναπτυχθεῖσαι καὶ ἀσκηθεῖσαι, κινουῦνται βραδύτερον, ὅσῳ ἡ ἡλικία εἶνε μικροτέρα καὶ αἱ ἐκφερόμεναι ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ μαθήματος καὶ πρὸς ἐπεξεργασίαν προβαλλόμεναι αὐτῷ ἔννοιαι κεινοφανέστεραι καὶ πολυπλοκώτεραι. Ὅθεν αἱ λέξεις τοῦ διδάσκοντος δεόν νὰ ᾧσι μεμετρημέναι, κύριαι, καὶ νὰ ἐκφέρονται καθαρῶς καὶ οὐχὶ μετὰ τάχους. Φευκτέον δὲ καὶ τὴν χρῆσιν λέξεων διαφορουμένης σημασίας, τῶν ἀφηρημένων καὶ τῶν κατὰ σχῆμα, τῶν μακροσκελῶν περιόδων, καὶ πικρῶς δυναμένου νὰ συγχύσῃ ἢ ἐπισκοτίσῃ τὰς πνευματικὰς δυνάμεις τοῦ παιδὸς κινουμένου πρὸς κατάληψιν τοῦ διδασκομένου. Ἡ συντομία ἢ ἐναργεία καὶ ἡ κανονικότης τῆς γλώσσης ἐν τῇ διδασκαλίᾳ εἶνε τῶν ὧν οὐκ ἄνευ τῆς καρποφορίας αὐτῆς. Ἡ χρῆσις λέξεων τῆς κοινῆς συνηθείας ἐν τῷ βίῳ πρὸς ἐπικουρίαν τῆς ἀντιλήψεως τοῦ παιδὸς δὲν ἀπαγορεύεται, ἀλλὰ μετὰ τῆς κοινῆς λέξεως δεόν νὰ συνδέηται εὐθὺς ἡ ταύτη ἀντίστοιχος, ἢ ἐν χρήσει ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ κανονικῇ, ὥστε κατὰ μικρὸν ν' ἀσκηθῇ ὁ παῖς καὶ νὰ νοῆ εὐχερῶς καὶ νὰ ποιῆται χρῆσιν ἐν τῷ γραπτῷ καὶ τῷ προφορικῷ λόγῳ τῆς κανονικῆς γλώσσης κεκαθαρμένης χυδαῖσμων καὶ πάσης λέξεως ξενοφώνου. Τοῦτο δ' εὐκόλως δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ, ἂν ὁ διδάσκαλος προσκαλῶν τὸν μαθητὴν ν' ἀνκεραλαιώσῃ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ρηθέντα ἢ νὰ εἴπῃ, τὸ ἀπὸ βιβλίου μάθημά του ἐπιμελῆται νὰ διορθῶνῃ αὐτὸν ἐν οἷς σφάλλεται. Εὐλαβητέον ὁμῶς, μὴ διακόπτῃ τὸν διηγούμενον παῖδα πρὶν ἢ συμπληρώσῃ τὸ νόημά του· ἡ τοιαύτη ἀπότομος διακοπή τῆς πνευματικῆς λειτουργίας εἶνε ὀλεθρία. Ἡ διόρθωσις τῶν ἐσφαλμένων εἴτε γλωσσικῶν εἴτε πραγματικῶν δεόν νὰ γίγνηται μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ὅλου νοήματος. Καὶ ἡ κατὰ λέξιν δὲ ἐκστήθις τεμαχίων ἠρμηνευμένων καὶ κατανοηθέντων ἐκ βιβλίων ὀρθῶς γεγραμμένων καὶ ἐν γλώσσῃ κανονικῇ οὐκ ὀλίγον συμβάλλεται πρὸς τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ ἐν τῷ προσήκοντι μέτρῳ, ὅπως μὴ ἐκ τῆς δεσμεύσεως τῆς ἐλευθερίας τοῦ μαθητοῦ περὶ τὴν ἐκφράσιν παρακωλύηται ἢ τοῦ πνεύματος αὐτενέργεια ἢ ὑποστρέφηται ὁ μηχανισμὸς καὶ ὁ ψιττακισμὸς.

Μόνη ἢ τῶν διδαχθέντων κατανόησις καὶ ἀκριβὴς ἀπομνημόνευσις ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ δὲν πληροῖ τὸν σκοπὸν τῆς διδασκαλίας τοῦ μαθήματος. Ἡ σώρευσις καὶ ταμίευσις γνώσεως ἐν τῇ μνήμῃ τοῦ παιδὸς δὲν εἶνε ὁ σκοπὸς καὶ τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας. Ἡ κυρία διδασκαλία ἄρχεται μετὰ

τοῦτο. Ἡ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴν τοῦ μαθητοῦ ἐπὶ τῶν μετὰ τόσου κόπου ταμειυθεισῶν ἐν τῇ μνήμῃ γνώσεων, καὶ νὰ προκαλῆ ἐπιτηδεῖως τὸν νοῦν αὐτοῦ διὰ κακαλλήλων ἐρωτήσεων ὀδηγητικῶν, καὶ οἷονεὶ συσκεπτόμενος νὰ ὑφηγηται, ὅπως οὐ μόνον ἐξακριβόνη λεπτομερῶς τὰς γνώσεις, ἀλλὰ καὶ ὅπως συνάγη ἐξ αὐτῶν τὸ προσῆκον ἠθικὸν ἀόρισμα κατὰ τὰ προρηθέντα. Τοῦ πορίσματος τούτου ἡ ἐφαρμογὴ ἐν τοῖς πράγμασι δεόν νὰ γίγνηται δι' ἀναπτύξεως· νὰ εἰκονίζωνται γραφικῶς διὰ γλώσσης ὀξέως ἠκονημένης καὶ ἐπαγωγοῦ τὰ καλὰ ἢ κακὰ ἀποτελέσματα αὐτοῦ ἢ ἐπὶ τῆς ἁρμονικῆς συνυπάρξεως τῶν φυσικῶν ὄντων, ἢ ἐπὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ ἀτόμου, τῆς οἰκογενείας, τῆς κοινωνίας, τοῦ ἔθνους, τῆς ἀνθρωπότητος, ὥστε νὰ κινήται συγχρόνως καὶ συναίσθημα τοῦ παιδὸς καὶ τὸ ἐνδιαφέρον, εὐκόλως ὡς ἐκ τῆς ζωηρότητος τῆς φαντασίας κατὰ τὴν ἀπαλὴν ἡλικίαν διεγερόμενα. Οὕτω μεταδιδόμενα αἱ γνώσεις χρησιμεύουσιν ὡς ἐλατήρια τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καὶ ὡς εὐστοχα κέντρα πρὸς τὴν τοῦ ἀγαθοῦ πράξιν, καὶ ἐπιτυγχάνεται ὁ κυριώτατος σκοπὸς τῆς διδασκαλίας, ὅστις εἶνε τοῦτο δὲ τὸ νὰ μεταδώσῃ οὕτω τὰς γνώσεις, ὥστε νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀρχαὶ βουλήσεως.

Χωρὶς τῆς τοιαύτης ἐπεξεργασίας τοῦ διδαχθέντος καὶ κατανοηθέντος ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ μαθήματος, ἡ διδασκαλία ἀπόλλυσι τὴν μορφωτικὴν αὐτῆς δύναμιν καὶ καθίσταται νεκρά, σωρευτικὴ ἀπλῶς γνώσεων ἐν τῇ συνειδήσει, εὐκόλως διαρρυσῶν μετ' ὀλίγον ἄνευ ἔχρους τινὸς ἐπὶ τοῦ θυμικοῦ αὐτοῦ. Οὐδὲν δὲ τῶν μαθημάτων, οὐδεμίαν τῶν γνώσεων στερεῖται τοιαύτης ἠθικῆς διδασκαλίας, ὑπὸ πεφωτισμένου καὶ ἐμπείρου διδασκάλου εὐμεθόδως μεταδιδόμενη. Καὶ ἐκ τοῦ μύθου, καὶ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ διηγήματος, καὶ ἐκ τοῦ καθημερινοῦ βίου, καὶ ἐκ τῆς φύσεως καὶ τῆς τῶν φυσικῶν ὄντων ζωῆς καὶ ἐνεργείας, καὶ ἐκ παντὸς τῆς τέχνης προϊόντος, εἴτε βιομηχανικῆς εἴτε ἐλευθερίου, πανταχόθεν ὁ διδάσκαλος δύναται νὰ ἀντλή θησαυροὺς παιδαγωγικῆς διδασκαλίας μορφωτικῆς καὶ ἀνθρωπιστικῆς. Ἀνεξάντλητον δὲ ὄντως πηγὴν διαυγῶν ναμάτων ἔχει ὁ διδάσκαλος τὴν Ἱερὰν Γραφήν, ἐν ἣ ἡ πνεῦμα θεῖον καθοδηγοῦν πάντα ἄνθρωπον εἰς τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, καὶ αὐτὸν τὸν διδάσκαλον εἰς τὸ ἱερὸν αὐτοῦ ἔργον ἐνισχυόν.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ διδασκάλου ἀνάπτυξιν τῆς ὕλης ἐκάστου μαθήματος κατὰ τὰ ρηθέντα καὶ κατὰ τὴν πρὸς τοῦτο τεταγμένην ὥραν, δεόν νὰ ἐπαναλαμβάνωσι ταύτην ἀμέσως τινὲς τῶν μαθητῶν, διορθούμενοι ἐν οἷς σφάλλονται καὶ ὡς πρὸς τὸ πραγματικὸν καὶ ὡς πρὸς τὸ λεκτικόν. Ἡ κατὰ λέξιν ἀπομνημόνευσι ἀπαγορεύεται. Ὁ μαθητὴς ὀφείλει, ἐξεταζόμενος τὴν ἐπομένην τὸ διδαχθὲν μάθημα ν' ἀφηγηται δι' ἰδίων λέξεων. Ἡ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΔΗΜ. ΣΧΟΛΕΙΟΥ 145

κατὰ λέξιν ἀπομνημόνευσις ἐπιτρέπεται μόνον εἰς ὠρισμένας περιστάσεις, ἀλλὰ προερμηνευθέντος πάντοτε τοῦ ἀπομνημονευτέου ὑπὸ τοῦ διδασκάλου. Ὅρίζονται δὲ πρὸς ἀπομνημόνευσιν ἐκλεκτὰ τεμάχια τοῦ ἀναγνωστικοῦ ἢ τοῦ διδακτικοῦ βιβλίου, ποιήματα, ψαλμοί, καὶ εἴτι τοιοῦτο, ἅτινα δεόν νὰ ἀποστηθίζωνται ἀκριβῶς. Πρὸς τοῦτο ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος διδάσκων νὰ μὴ κρατῇ ἀνὰ χεῖρας βιβλίον. Τὸ μάθημα, καθ' ἃ ἐρρήθη, ἀνάγκη νὰ ἔχῃ διατετυπωμένον ἐν τῷ νῶ καὶ καθ' ὕλην καὶ κατὰ τὸν τρόπον τῆς διδασκαλίας. Ἄνευ τοιαύτης προμελέτης τοῦ διδαχθησομένου μαθήματος καὶ προδιατυπώσεως αὐτοῦ οὐδ' ὁ ἐμπειρότατος διδάσκαλος δύναται νὰ διδάξῃ ἐπιτυχῶς.

Ο Λ Ι Γ Α Ι Λ Ε Ξ Ε Ι Σ

ΕΠΙ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ἰδιαιρέτου ἔχοντος τέσσαρας τάξεις καὶ ἓνα διδάσκαλον

ΥΠΟ Π. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

Καθηγητοῦ τοῦ Διδασκαλείου καὶ
Διευθυντοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις προτύπου σχολείου.

Ὡς ἐν παντὶ ἄλλῳ σχεδίῳ οὕτω καὶ ἐν τῷ προγράμματι τῶν μαθημάτων δημοτικοῦ σχολείου οὐδὲν φαίνεται οὔτε περὶ τῆς ἀναγκαίας νοητικῆς καὶ ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς μορφώσεως τοῦ διδασκάλου, οὔτε περὶ τῆς πειρότητος τῆς διδακτέας ὕλης οὔτε περὶ τοῦ διαχειρισμοῦ αὐτῆς τοῦ ὀρθοῦ οὔτε περὶ τοῦ πνεύματος, ὅπερ πρέπει νὰ πνέῃ διὰ παντὸς μαθήματος, οὔτε περὶ τῶν ἀπαραιτήτως ἀναγκαίων διδακτικῶν μέσων. Ἐνταῦθα παρίσταται ἀπλοῦς μόνον κατάλογος γνωστῶν ἄλλως μαθημάτων. Καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἶνε παράδοξον τὸ παρὸν πρόγραμμα εἰς τὰς χεῖρας διδασκάλων γλίσχως ἐμμενόντων εἰς τὰ αὐτοῖς γνωστὰ καὶ συνήθη νὰ γαίνη ἀφορρῆ νὰ σκιρτήσωσιν ὑπὸ χαρᾶς διὰ τὸν λόγον ὅτι οὐδεμίαν διαφορὰν βλέπουσι μεταξὺ παλαιοῦ καὶ νέου ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος. Τοιοῦτό τι εἶνε φυσικὸν καὶ δὲν συμβαίνει μόνον εἰς τὰ σχολικά. Ἐκαστος βλέπει ὅ,τι ἤξεύρει. Καὶ κυρίως διὰ τοῦτο δὲν φαίνεται ἡμῖν περιττὴ σύντομος ἐρμηνεία τοῦ προγράμματος.

Ἐκεῖνο ὅπερ προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἐπομένων ἀφ' ἑαυτοῦ καὶ ὅπερ νομίζομεν καλὸν πρὸς ἀποφυγὴν πάσης παρεξηγήσεως νὰ θέσωμεν μὲ διακριτικὰ γράμματα ἐνταῦθα ἐν ἀρχῇ ὡς λίαν χαρακτηριστικὸν τοῦ παλαιοῦ καὶ νέου δημοτικοῦ σχολείου εἶνε τὸ ἑξῆς: Τὸ καθ' ἡμᾶς δημοτικὸν